Etelä-Suomen oikeusapu-
ja edunvalvontapiiri
Porkkalankatu 13 C
00180 HELSINKI

25.4.2022

Lakivaliokunnalle

Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2023—2026, VNS 2/2022 vp

LAUSUNTO

Valtioneuvosto on antanut eduskunnalle selonteon julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2023-2026.

Lakivaliokunta on pyytänyt Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiriltä lausuntoa julkisen talouden suunnitelmasta. Lakivaliokunta ilmoittanut olevansa kiinnostunut kuulemaan myös Venäjä-Ukraina – tilanteen vaikutuksista hallinnonalan määrärahoihin liittyen.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri kiittää lakivaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi ja lausuu näkemyksenään kunnioittaen seuraavaa.

Yleistä, erityisesti Ukrainan sotaan liittyen

Ukrainan sodan aikana nousseet yhteiskunnalliset haasteet kuten kansainvälisen suojelun hakijoiden oikeusturva, eriarvoisuuden ja haavoittuvassa asemassa olevien huomioiminen, perus- ja ihmisoikeuksien vahvistaminen sekä kansalaisten ja yritysten ylivelkaantumisen torjunta vaikuttavat suoraan oikeusapu- ja edunvalvontapiirien toimintaan ja lisäävät hallinnonalan palvelujen tarvetta. Vaikka tilanne näkyy osin jo nyt toimialan arjessa, vaikutusten arvioidaan tulevan viiveellä.

Kansainvälistä suojelua koskevien asioiden painopiste on siirtynyt yksityiseltä sektorilta oikeusaputoimistoihin. Kansainvälistä suojelua hakevien määrä on muuttunut Suomessa nopeasti Venäjän aloitettua hyökkäyssodan Ukrainassa. Huhtikuun 7. päivään mennessä noin 17.000 Ukrainan kansalaista on jo hakenut Suomesta kansainvälistä suojelua Venäjän hyökkäyksen jälkeen.

Viisumivapauden vuoksi ukrainalaiset pääsevät 90 päiväksi Eurooppaan. Ukrainasta paenneiden auttamiseksi EU:ssa on otettu käyttöön tilapäisen suojelun direktiivi. Neuvoston päätös tuli voimaan 4.3. ja jätti jäsenmaille harkintavaltaa suojelun tarkan kohderyhmän määrittämiseen. Suomessa suojelua annetaan EU-tason päätöstä laajemmalle Ukrainasta paenneiden joukolle. Valtioneuvosto päätti asiasta 7.3. ja päätös on voimassa 4.3.2023 saakka. Päätöstä suojelun antamisesta voidaan EU:ssa tarvittaessa pidentää 6 kuukauden jaksoissa, yhteensä enintään 3 vuoteen. Jos tilanne muuttuisi ja EU:ssa katsottaisiin, että Ukrainaan olisi mahdollista palata turvallisesti ja pysyvästi, suojelu voitaisiin myös neuvoston päätöksellä päättää lyhyemmässäkin ajassa.

Tilapäisen suojelun myöntäminen mahdollistaa sen, että suojelua voidaan tarjota rajatulle joukolle nopeassa ja turvapaikkamenettelyä kevyemmässä prosessissa.

Kuten turvapaikanhakijoilla, tilapäistä suojelua saavilla on oikeus asua vastaanottokeskuksessa ja oikeus vastaanottokeskuksen järjestämiin palveluihin. He saavat esimerkiksi terveydenhuollon palveluita ja välttämättömiä sosiaalihuollon palveluita, ja heidän välttämätön toimeentulonsa turvataan. Halutessaan he voivat järjestää asumisensa myös itse. Tilapäistä suojelua saavilla on välittömästi oikeus tehdä työtä. Heillä on myös oikeus oikeusapu- ja edunvalvontapiirien tarjoamiin palveluihin.

Muuttuneesta tilanteesta johtuviin menopaineisiin liittyy suurta epävarmuutta. Määrärahatarve on riippuvainen mm. tulijoiden toteutuvasta lukumäärästä ja heidän työllistymisestään. Esitettyjen arvioiden mukaan v. 2022 jätettäisiin 60 000 tilapäisen suojelun hakemusta ja 6 000 turvapaikkahakemusta. Vuosina 2023—2026 turvapaikkahakemusten lukumääräksi arvioidaan 5 000—5 500 vuodessa. Tällä hetkellä on vielä mahdotonta arvioida, mikä tulee olemaan lisämäärärahan tarve oikeusaputoimistoissa. Maahanmuuttovirasto voi myöntää oleskeluluvan tilapäisen suojelun perusteella enintään yhdeksi vuodeksi kerrallaan. Ensimmäinen tilapäisen suojelun oleskelulupa myönnetään enintään vuodeksi. Euroopan unionin neuvoston päätöksen perusteella tilapäisen suojelun oleskelulupia myönnetään 4.3.2023 asti, mutta jatkolupia voidaan myöntää vielä sen jälkeen, ellei Euroopan unionin neuvosto lakkauta päätöstään tilapäisestä suojelusta.

Talous- ja velkaneuvonta

Helmikuussa 2022 alkanut Venäjän hyökkäys Ukrainaan langetti vakavan varjon maailmantalouden ylle. Sotaan liittyvä epävarmuus heikentää kuluttajien ja yritysten luottamusta ja kiihdyttää inflaatiota Myös pitkään jatkunut koronapandemia heikentää edelleen taloudellista tilannetta. Kun otetaan huomioon, että kotitaloudet olivat ennätyksellisen velkaantuneita jo ennen koronaviruspandemiaa ja Venäjän hyökkäyssotaa, on selvää, että sekä talous- ja velkaneuvonnan palvelujen että ennakoivan talousneuvonnan tarve tulee merkittävästi kasvamaan lähitulevaisuudessa. Tilanteen ennustetaan jatkuvan pitkään. Mainitusta syystä Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri pitää erittäin tärkeänä turvata talous- ja velkaneuvontapalvelujen riittävä määrärahataso koko kehyskauden.

Palvelujen perustason turvaamisen lisäksi erittäin tärkeää on jatkaa hyvin alkanutta ennaltaehkäisevän toiminnan kehittämistä. Ennaltaehkäisevällä ennakoivalla talousneuvonnalla merkittävä kansantaloudellinen ja syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus. Verkostomainen työskentely laajasti eri organisaatiotasoilla ja ennen kaikkia paikallinen yhteistyö sosiaalitoimen, ulosoton, talous- ja velkaneuvonnan ja muiden sidosryhmien välillä tukee asiakkaiden kokonaisvaltaista auttamista. Hyvin järjestetyllä ja tuotetuilla talous- ja velkaneuvonnan palveluilla sekä ennalta ehkäisevällä verkostomaisella toiminnalla on merkittävä kansantaloudellinen ja syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri tukee myös talousosaamisen strategiaa ja toimenpiteitä sen täytäntöönpanemiseksi. Suomen talousosaamisen edistämisen strategian tavoitteena on, että mahdollisimman moni ihminen ymmärtää talousosaamisen merkityksen ja toimii omassa taloudessaan kestävällä tavalla. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri pitää talousosaamisen edistämisen toimintoon esitettyä 1,0 milj. euron vuosittaista lisärahaa vuoden 2022 määrärahaa vastaavasti hyvänä ja tarpeellisena.

Julkinen oikeusapu

Julkisessa oikeusavussa on jouduttu viime vuosina määrärahojen puutteen vuoksi vähentämään henkilöstöresursseja ja virkoja on ollut lupa täyttää vain määräaikaisesti. Kuitenkin samaan aikaan palvelujen tarve on ollut suuri. Sopeuttamistoimet ovat johtaneet siihen, että virkoja on ollut vaikea täyttää ja jonot palveluihin kasvaneet. Samalla palvelua on pystytty antamaan huomattavasti pienemmälle joukolle avun tarvitsijoita. Valtakunnallisesti oikeusavussa pystyttiin hoitamaan vuonna 2021 noin 5.000 juttua edellisvuotta vähemmän.

Heikentynyt taloudellinen tilanne sekä Venäjän aloittama hyökkäyssota Ukrainaan tulevat lisäämään palvelujen tarvetta oikeusavussa. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin näkemyksen mukaan palvelu pystytään turvaamaan nykytasoisena voimassa olevin resurssein, mikäli virkatehtäviä hoitamassa ovat vakituiset virkamiehet. Mikäli Ukrainan tilanteen johdosta asiakasmäärä merkittävästi lisääntyy, on viivytyksetön lisäresurssointi välttämätön.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri kiinnittää huomiota siihen, että oikeusaputoimistoissa pyritään tarjoamaan oikeudellista apua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa mm. antamalla oikeudellista neuvontaa niin puhelimitse kuin chat-palvelun kautta sekä panostamalla sovittelutoimintaan. Varhaisen avun palvelulla ja neuvonnalla sekä aktiivisella sovittelulla on merkittävä ennaltaehkäisevä ja asioiden eskaloitumista estävä vaikutus. Oikeusapuun panostamalla voidaan siten tehokkaasti vaikuttaa muun oikeuslaitoksen ja erityisesti tuomioistuinten kuormituksen määrään. Oikeusavun merkitys on syytä muistaa myös laajemmin tärkeänä osana koko oikeudenhoidon ketjun toimivuutta arvioitaessa. Oikeudenkäyntien kokonaiskeston lyhentäminen ja oikeusturvan toteutuminen edellyttää myös laadukasta ja riittävästi resurssoitua oikeusapua.

Taloudellisen tilanteen heikentyminen näkyy edelleen oikeusavun maksullisen toiminnan tuottoissa. Asiakaslaskutus noin 500 000 euroa kehystasoa alhaisempi. Tilanne heikentää oikeusavun taloudellista tilannetta ja vaarantaa siten julkisen oikeusavun asiakkaiden oikeusturvaa.

Yleinen edunvalvonta

Edunvalvonnan päämiesmäärät ovat olleet jo pitkään jatkuvassa kasvussa. Digi- ja väestötietoviraston ruuhkasta johtuen päämiesten määrän kasvu on ollut tilapäisesti pysähtyneenä vuosina 2020-2021.

Ennusteiden mukaan edunvalvonnan päämiesmäärä kasvaa poikkeustilanteen päätyttyä edelleen noin 3 % vuosivauhdilla, mikä tarkoittaa noin 1.000 päämiehen lisäystä per vuosi. Kasvu edellyttää lisähenkilöstön palkkaamiseen pysyvää rahoitusta. Henkilöstöä on toistaiseksi jouduttu palkkaamaan määräaikaisesti ylimääräisellä lisärahoituksella. Tätä ei voida pitää kestävänä tai päämiesten edun mukaisena ratkaisuna.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri kiinnittää huomiota siihen, että yleisen edunvalvonnan päämiesten hoidettavien asioiden laatu on muuttunut entistä laajemmaksi ja kompleksisemmaksi, mikä lisää annetun palvelun tarvetta ja siihen tarvittavia voimavaroja. Päämiesten asioiden hoitamiseen kuluu normaalia enemmän työaikaa ja ne vaativat enemmän osaamista. Mittareina on käytetty mm. hoidettavana olevan omaisuuden määrää, velkojen määrää, kirjanpidon tapahtumien määrää sekä haettujen lupien määrää. Myös henkilöstön liikkuvuus ja kansainvälisty-

minen on jatkuvasti kasvussa. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri on huolissaan Digi- ja väestötietoviraston ruuhkasta johtuvien käsittelyviiveiden vaikutuksista päämiesten asioiden hoitoon ja päämiesten oikeusturvaan.

Lisärahoituksen myöntämistä koskien Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri haluaa kiinnittää huomiota siihen, että päämiesmäärän kasvaessa lisääntyvät myös edunvalvonnan palkkiotulot valtiolla. Kasvu on noin 800.000 euroa vuodessa.

Lopuksi

Oikeusministeriön pääluokan määrärahataso on kehyskaudella n. 1,1 mrd. euroa vuosittain. Tavoitteena on, että Suomi on avoin ja aktiivinen yhteiskunta ja turvallinen oikeusvaltio, jossa perus- ja ihmisoikeudet ja oikeusturva toteutuvat yhdenvertaisesti.

Hallitusohjelman tavoitteen mukaisesti oikeudenhoidon riittävät resurssit turvataan ja oikeudenkäyntien kokonaiskestoa lyhennetään. Syyteharkinnan ja oikeudenkäyntien käsittelyaikojen lyhentämiseen tehdään 4 milj. euron vuotuinen tasokorotus vuoden 2022 korotusta vastaavasti. Syyttäjälaitoksen toimintamenoihin tasokorotus on 0,45 milj. euroa ja muiden tuomioistuinten toimintamenoihin tasokorotus on 3,55 milj. euroa. Hallinto-oikeuksien ympäristö-, maankäyttö- ja rakennusasioiden käsittelyaikojen lyhentämiseen osoitetaan vuosittainen 3 milj. euron lisämääräraha vuosille 2023—2026. Turvapaikanhakijoiden oikeusturvan parantamiseksi korkeimman hallinto-oikeuden resursseja vahvistetaan vuosittain 1 milj. euroa ja muiden tuomioistuinten resursseja 2,5 milj. euroa. Tuomioistuimien määrärahoissa huomioidaan myös hyvinvointialueiden vaikutus 2,5 milj. euroa vuodelle 2023. Lisäksi oikeudenhoidon turvaamiseen kohdistetaan eri viranomaisille jakautuva 12 milj. euron vuosittainen lisäys. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri pitää oikeudenhoidon turvaamiseen esitettyjä lisäyksiä erittäin tarpeellisena ja perusteltuina.

Oikeusapu- ja edunvalvontapiirien tavoitteena on, että oikeusturvapalvelut ovat kaikkien saatavilla. Oikeusapu- ja edunvalvontapiirien tehtävänä on yksilön oikeudellisten ja taloudellisten etujen ajaminen, puolustaminen, edistäminen, valvominen ja vahvistaminen. Hyvin järjestetyillä ja tuotetuilla oikeusturvapalveluilla varmistetaan, että korkealaatuinen oikeusturva on kaikkien saatavilla ja huolehditaan oikeusvaltion toimivuudesta. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri pitää erittäin tärkeänä koko oikeudenhoidonketjun resurssien vahvistamista.

Oikeusapu- ja edunvalvontavirastohankkeen lykkääntyminen seuraavalle vaalikaudelle rahoituksen puuttumisen johdosta oli toimialalle suuri pettymys. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri katsoo, että virastohankkeella olisi ollut mahdollista saavuttaa aitoja ja merkittäviä hyötyjä ja tehokkuutta ja parantaa toiminnan laatua ja toivoo, että hanketta pystytään pian edistämään uudelleen. Hankkeen tärkeimpänä tavoitteena oli tuottaa oikeusavun, edunvalvonnan sekä talous- ja velkaneuvonnan asiakkaille valtakunnallisesti yhtenäisempää, laadultaan parempaa ja helpommin saavutettavaa palvelua. Valtakunnallinen virasto olisi mahdollistanut toiminnan tehokkaamman ja yhdenmukaisemman kehittämisen sekä toimintojen nykyistä tarkoituksenmukaisemman resurssoinnin. Toiseksi uudistuksen tavoitteena oli selkeyttää oikeusministeriön roolia. Uusi virasto olisi vastannut kaikesta oikeusavun, talous- ja velkaneuvonnan ja edunvalvonnan hallinnollisesta ja asiantuntijatyöstä ja oikeusministeriö hallinnonalan talousarviomenettelystä, strategisista linjauksista sekä säädösvalmistelusta. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri on pitänyt ehdotusta kannatettavana. Oikeusministeriö huolehtii tällä hetkellä tavanomaisten valtioneuvos-

tolle kuuluvien tehtävien lisäksi julkisen oikeusavun, yleisen edunvalvonnan sekä talous- ja velkaneuvonnan keskushallintotehtävistä. Asiantila ei vastaa valtionhallinnon keskushallintoa koskevia linjauksia, joiden mukaan ministeriöiden tulisi keskittyä hallinnonalansa strategiseen johtamiseen, säädösvalmisteluun ja kansainväliseen yhteistyöhön. Lisäksi virastorakenne ei nykyisellään vastaa valtionhallinnon linjauksia pienten virastojen yhteen liittämisestä suuremmiksi kokonaisuuksiksi, kirjanpito-yksikkörakenteesta eikä valtakunnallisesta toimivallasta.

Virasto kantaa huolta kasvavien ICT-menojen sekä toiminnan jatkuvan digitaalisen kehittämisen voimavaroista. Toimialan ict-kustannukset ovat kasvaneet yli kaksinkertaisiksi vuosina 2016-2019 (3.9 milj v. 2016 ja 10.5 milj v. 2020). Sähköisen asioinnin ja digitaalisten palvelujen kehittämiset ovat kriittisen tärkeitä toimialalle ja myös olemassa olevien ICT-järjestelmien ylläpitoon ja kehittämiseen tulee panostaa aktiivisesti. Jotta toimintoja saadaan kehitettyä vastaamaan yhä kasvavaan tarpeeseen, on rahoitus ict-toimintojen kehittämiselle turvattava.

Kunnioittaen

Marjo Kurki

johtaja

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri